

سَلَامُ السَّمَاوَاتِ

شیخ ابوالقاسم بن ابی حامد کازرونی

قرن ۱۰-۱۱ هـ.ق

تصحیح

عبدالله نورانی

سرشناسه	:	انصاری، ابوالقاسم بن ابی حامد، ۹۶۶ - ق.
عنوان و نام پدیدآور	:	سلم السماوات / ابوالقاسم بن ابی حامد کازرونی؛ تصحیح عبدالله نورانی.
مشخصات نشر	:	تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	:	شصت و شش، ۱۷ ص.
فروست	:	میراث مکتوب: ۱۶۲، علوم و معارف اسلامی: ۵۲.
شابک	:	978-964-8700-30-5
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه به صورت زیر نویس.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	نثر فارسی - قرن ۱۰ ق.
موضوع	:	نثر فارسی - قرن ۱۰ ق.
شناسه افزوده	:	نورانی، عبدالله، مصحح.
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۸۶ س / ۵۸۷۲ PIR
رده‌بندی دیویی	:	۸۴ / ۸۱۸
شماره کتابت‌ناسی ملی	:	۱۱۰۶۵۹۹

سلم السماوات

تألیف: شیخ ابوالقاسم بن ابی حامد کازرونی (قرن ۱۰ - ۱۱ ه. ق)

تصحیح: عبدالله نورانی

ناشر: میراث مکتوب

مدیر تولید: محمد باهر

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملو فرد

ترجمه مقدمه انگلیسی: مصطفی امیری

حروفچین و صفحه‌آرا: رضا غلیمحمدی

چاپ اول: ۱۳۸۶

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

بها: ۷۲۰۰۰ ریال

شابک: ۵ - ۳۰ - ۸۷۰۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸

چاپ: نقد آبی - صحافی: ستاره

همه حقوق مندرج به نام و محفوظ است

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

تلفن: ۰۲۱-۸۶۳۵۱۹۳۶

تاکس: ۰۲۱-۸۶۳۵۱۹۳۶

E-mail: tolid@mla.ac.ir

http://www.mla.ac.ir

این کتاب با حمایت معاونت اسناد و کتابخانه ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ شده است

بسم الله الرحمن الرحيم

دریایی از فرهنگ پر مایه اسلام و ایران در نسخه نامی خطی موج می‌زند. این نسخه، حقیقت، کارنامه دانشمندان و نوابغ بزرگ و هویت‌نامه ایرانیان است. برعمده هر سلی است که این میراث پراچ را پاس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به حیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

بایه کوشش‌هایی که در سالهای اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و تبیین و آنگاه انجام گرفته و صد کتاب رساله ارزشمند افترا یافته هنوز کار ناکرده بسیار است و هزاران کتاب رساله خطی موجود در کتابخانه‌های داخل و خارج کشور شناسانده و منتشر نشده است. بسیاری از متون نیز، اگر چه بارها بطبع رسیده، منطبق بر روش علمی نیست و به تحقیق و تبیین و تصحیح مجدد نیاز دارد.

اینها و کتابها و رساله‌های خطی و خطی‌ای است بر روش متحقیان و مناسبات فرسپه. مرکز پژوهشی میراث مکتوب در راستای این هدف در سال ۱۳۷۴ بنیاد نهاده شد تا با حمایت از کوشش‌های متحقیان و محققان، و با مشارکت ناشران، مناسبات علمی، اشخاص فرهنگی و علاقه‌مندان به دانش و فرهنگ سببی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه‌ای از ارزشمند از متون منابع تحقیق به جامعه فرهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

مرکز پژوهشی میراث مکتوب

فهرست مطالب

مقدمه مصحح	سیزده
آشنایی با مؤلف	سیزده
نمونه‌ای از آنچه در تذکرها درباره کازرونی و آثار او آورده‌اند	پانزده
فهرست دانش‌نامه‌های فارسی	هجده
معرفی نسخه‌ها	شصت و دو
دییاجه	۱
مرقوم اول - در معرفت مولی و شناختن حق سبحانه و تعالی	۷
کلمه اول، حضرت حق، سبحانه و تعالی، در اعلی مراتب تنزیه و تقدیس است	۹
کلمه دوم، حق سبحانه، حکیم و عادل است و در عدل و حکمت تمام و کامل	۱۲
کلمه سوم، حق سبحانه واجب الوجود و موجود بالذات و موجود و قیوم سایر موجودات	است
کلمه چهارم، حق سبحانه، به چیزی مانده و آمیخته و از چیزی غایب نیست	۱۵
کلمه پنجم، حق سبحانه از وجود خود پیداست و زیادتیی هستی بر او روانیست	۱۸
کلمه ششم، حق سبحانه، آگاه و دانا و قادر و تواناست	۱۹
کلمه هفتم، حق سبحانه، یگانه و یکتا و در وجوب وجود و خصایص آن بی مثل و	۲۱
ماناست	۲۵

- کلمه هفتم، حق سبحانه مبعوث کننده انبیاء و رسل و هادی و نماینده سبیل است ۳۳
- کلمه نهم، حق سبحانه جامع شئون کمالی و به هر شأنی صاحب وصفی جمالی و جلالی است ۳۵
- کلمه دهم، حق سبحانه، صاحب اسماء سامی و اوصاف گرامی است ۳۶
- کلمه یازدهم، حق سبحانه، صاحب ملائکه ارض و سماء و خالق ملک و ملکوت اسفل و اعلی است ۳۸
- کلمه دوازدهم، حق سبحانه مستحق عبادت و طاعت او مایه نجات و رستگاری است ۴۱
- مرقوم دوم - در نبوت رسول (ص) و فضائل قرآن عظیم و امامت ائمه و دلائل آن ۴۵
- دیباجه ۴۷
- قسم اول، در نبوت رسول (ص) و فضائل قرآن کریم ۴۸
- فصل اول، نزول وحی و صعود روحانی و قدوم ملائک و بعثت انبیاء ۴۹
- فصل دوم، تصدیق نبوت و شناخت رسل و ائمه به سه طریق ۵۰
- فصل سوم، معرفت انواع دلائل و معجزات نبوی ۵۲
- فصل چهارم، نوع اول از دلائل نبوت رسول، معجزات قرآن و فضائل آن است ۵۳
- وصل اول، بلاغت و فصاحت قرآن در درجه اعلی است ۵۳
- وصل دوم، قرآن مشتمل بر خبر از مغیبات است ۵۵
- وصل سوم، قرآن از مناقضه و اختلاف خالی است ۵۶
- وصل چهارم، قرآن مشتمل بر معارف الهی است ۵۶
- وصل پنجم، قرآن مشتمل بر دقائق معانی است ۵۸
- وصل ششم، قرآن و استفاده از آن در تعبیر رؤیا ۵۹
- وصل هفتم، قرآن مشتمل بر اصناف علوم است ۵۹
- وصل هشتم، قرآن مشتمل بر اوامر و نواهی است که دارای منافع و مصالح است ۶۰
- فصل پنجم، نوع دیگر از دلائل نبوت رسول (ص) تصرف در هیولای عناصر و افلاک ۶۱
- فصل ششم، نوع دیگر از دلائل نبوت رسول خاتم اجابت دعا است ۶۲
- فصل هفتم، نوع دیگر از دلائل نبوت رسول خاتم خبر از مغیبات سزی است ۶۲

فصل هشتم، نوع دیگر از دلایل نبوت رسول خبر از مغبیبات به صورت رمز.....	۶۴
فصل نهم، نوع دیگر از دلایل نبوت رسول خاتم اشباع جمع کثیر از طعام قلیل است..	۶۶
فصل دهم، نوع دیگر از دلایل نبوت رسول خاتم ادله عقلیه است.....	۶۶
فصل یازدهم، از جمله دلایل نبوت رسول اعتلا، شریعت نبوی است.....	۶۸
فصل دوازدهم، نوع دیگر اشتهال کتب الهی و اخبار انبیاء متقدم به مؤده نبوت رسول خاتم و ذکر اوصاف او.....	۶۹
فصل سیزدهم، انواع دیگر دلایل نبوت رسول خاتم.....	۷۳
قسم دوم در امامت ائمه علیهم السلام.....	۷۵
فصل اول، دلایل سبق و امامت بی واسطه علی مرتضی علیه السلام.....	۷۵
فصل دوم، امامت باقی ائمه اهل بیت به نص سابق ثابت است.....	۷۷
فصل سوم، ظهور مهدی صاحب الزمان حق و منتظر است.....	۷۸
مرقوم سوم - در ولایت و کرامت و مکاشفت و علوم غریبه و خارق عادات.....	۸۱
دیباجه.....	۸۱
باب اول، در ولایت.....	۸۴
باب دوم، در کرامت.....	۸۷
باب سوم، در مکاشفت.....	۹۵
باب چهارم، در خارق عادات.....	۱۰۴
باب پنجم، در کیمیا و اکسیر.....	۱۰۵
باب ششم، در کیمیا.....	۱۱۰
باب هفتم، در سیمیا.....	۱۱۲
باب هشتم، در ریمیا و شعبدات.....	۱۱۴
باب نهم، در هیمیا.....	۱۱۷
باب دهم، در جفر.....	۱۱۸
باب یازدهم، در اعداد.....	۱۱۹
باب دوازدهم، در خواص اسماء الله.....	۱۲۰

۱۲۱	باب سیزدهم، در نجوم
۱۲۶	باب چهاردهم، در خواص سوره و آیات
۱۲۷	باب پانزدهم، در فوائد متفرقه
۱۲۸	باب شانزدهم، در ادعیه مجربیه
۱۲۹	باب هفدهم، در وصایا
۱۳۱	مرقوم چهارم - در معرفت حکمای متقدّمین و متأخرین
۱۳۳	دیباچه
۱۳۹	جمله اول، ذکر جمعی، ۵۱ نفر، که قبل از مبعث رسول خاتم و نزول قرآن کریم بوده‌اند
۱۸۱	جمله ثانی، نمونه‌ای از احوال و آثار فضلاء بعد از مبعث که به حکمای اسلامی موسوم گشته‌اند
۱۸۱	۱. ابونصر فارابی
۱۸۴	۲. ابن سینا
۱۸۷	۳. حنین بن اسحاق
۱۸۸	۴. بهمنیار
۱۸۹	۵. شهاب الدّین مقتول
۱۹۱	۶. محمد غزالی
۱۹۳	۷. فخر رازی
۱۹۶	۸. اثیرالدین مفضل ابهری
۱۹۸	۹. خواجه نصیرالدین طوسی
۲۰۱	۱۰. قطب الدّین شیرازی
۲۰۳	۱۱. احمد بن مسکویه
۲۰۴	۱۲. محمد شهرستانی
۲۰۴	۱۳. صاحبان اخوان الصّفا
۲۰۷	۱۴. محیی الدّین اعرابی

۲۰۹	۱۵. صدرالدین قونوی
۲۱۱	۱۶. عزیز نسفی
۲۱۳	۱۷. سید شریف جرجانی
۲۱۶	۱۸. عضدالدین ایجبی
۲۱۹	۱۹. قاضی بیضاوی
۲۲۰	۲۰. امیر صدرالدین شیرازی
۲۲۲	۲۱. غیاث‌الدین منصور
۲۲۳	۲۲. جلال‌الدین محمد دوانی
۲۲۶	معذرت و ختم کلام
۲۲۹	مرقوم پنجم - در ذکر جمعی از شعرای بلند پایه و نموداری از شعرهای گرانمایه
۲۳۱	دیباجه
۲۳۴	قسم اول: جمعی که غالب احوال ایشان علم و معرفت است
۲۶۵	قسم دوم: جمعی که غالب اوصاف ایشان حسن نظم و بلاغت کلام است
۳۰۶	قسم سوم: جمعی که غالب اوصاف ایشان شوق و مودت است
۳۴۳	مرقوم ششم - کلمه‌ای چند از مواعظ و حکم در مخاطبه نفس اصم
۳۴۵	دیباجه
۳۵۷	مرقوم هفتم - کلمه‌ای چند در حقیقت موت و معاد و خاتمه حال عباد
۳۵۹	دیباجه
	فصل اول: در تحقیق حقیقت نفس و هویت انسان که معرفت موت و معاد منوط بر آن است
۳۶۰	
۳۷۱	فصل دوم: در حقیقت موت و بیان آنکه عروض آن سبب بطلان جوهر انسان نیست
۳۷۶	فصل سوم: در مطلق معاد یعنی بقاء نفس بعد از خراب بدن
۳۷۹	سخنان منظوم مؤلف و اوحد رازی و خواجه نصیر طوسی
۳۸۵	خاتمه در معاد جسمانی و حشر ابدان

۳۸۷	دیوان اشعار قاسمی
۴۳۱	فهارس
۴۳۳	۱. آیات
۴۳۶	۲. روایات
۴۳۸	۳. نامه‌ها
۴۵۲	۴. جای‌ها
۴۵۷	۵. کتاب‌ها
۴۶۱	۶. گروه‌ها

مقدمه مصحح

۱. آشنایی با مؤلف

مؤلف سلم السماوات شیخ ابوالقاسم کازرونی، متخلص به قاسمی، فرزند شیخ ابوحامد و نبیره شیخ نصر البیان از فضلا و شعرای قرن دهم هجری و اوایل قرن یازدهم است. وی در کازرون متولد شد و در شیراز رشد و نمو یافت.^۱ سال تولدش را در سلم السماوات^۲ ۹۶۶ قمری ذکر کرده است. سالها در محضر بزرگانی، همچون ملاحیب الله باغنوی مشهور به ملامیرزا جان، افضل الدین محمد ترکه اصفهانی، ملا وجیه الدین سلیمان قاری شیرازی و قاضی عسکرشاه طهماسب شاگردی کرده و از علم و فضل و ذوق آنان بهره مند بوده است.^۳

از او آثاری بر جای مانده است که عبارتند از: ۱. سلم السماوات ۲. دیوان اشعار ۳. خطاب الغائبین ۴. النجوم الزاهرة در تاریخ منجمان ۵. رساله‌ای در مبدأ و معاد.^۴ سلم السماوات از گونه کتابهای چند دانشی و دانش‌نامه نویسی و مشتمل بر هفت مرقوم و هر یک در بحثی است:

مرقوم اول: معرف مولی و شناخت حق سبحانه است.

۱. رک: تذکره خیرالبیان، ص ۳۲۲ و تذکره آشکده آذر، ص ۲۳۲. ۲. سلم السماوات، ص ۵.
۳. رک: الذریعه، ج ۱۲، ص ۲۲۱؛ روضات الجنات، ج ۱، ص ۲۱۲ و فارسنامه ناصری، ج ۲، ص ۱۴۴۷.
۴. رک: الذریعه، ج ۲۶، ص ۲۸۷، ج ۲۴، ص ۸۰، سلم السماوات، مقدمه قریب، ص یا و شمع انجمن، ص ۳۸۵.

مرقوم دوم: نبوت رسول - علیه و آله و سلم - و فضایل قرآن کریم و اقامت ائمه اثنی عشر - علیهم السلام - و دلایل و شواهد آن.

مرقوم سوم: ولایت، کرامت، مکاشفات، علوم غریبه و خوارق عادات.

مرقوم چهارم: ذکر جمعی از حکمات جهان و نمونه‌ای از آثار ایشان.

مرقوم پنجم: ذکر بعضی از شعرای معجز آیین و جمله‌ای از شعرهای گزین.

مرقوم ششم: مخاطبه نفس اصم، با ذکر کلماتی چند از مواعظ و حکم.

مرقوم هفتم: حقیقت موت و معاد و خاتمه احوال عباد.

مرقوم پنجم این اثر در ۱۳۴۰ به مقدمه و تصحیح یحیی قریب به زیور طبع آراسته شده است.

در دیوان اشعار قاسمی کائوردی و پندهای از اشعار او که تقی الدین کاشی در خلاصه الأشعار^۱ آورده، نمونه‌هایی از ذوق و سوختگی او دیده می‌شود، می‌گوید:

آن کس که ز رخسار تو برداشت نقاب / از چشم من انداخت همه عالم را
خاکستر آن که در تمنای تو سوخت / خاصیت آب زندگانی دارد

به جذب عشق و به تأثیر دوستی لازم / که چون تو سنگدلی را به مهربانی داشت
زیاده میل می وصل می‌کنی قاسم / برو که پامس محبت نمی‌توانی داشت

بدین خوبی پس آسان است در دلها وطن کردن

بشوگر می‌توانی یکدم از خاطر فراموشم

دلسوزتر از ناله ما نیست نوایی / این نغمه در ابریشم طنبور نگنجد
بر فضل و هنر باز کند نظم تو قاسم / جز نام تو در صفحه مشهور نگنجد

ای شمع تو افروخته در انجمن غیر هجران تو از دیده ما نور بر آورد
شب قاسمی از وصل تو می‌گفت حدیثی فریاد و فغان از من مهجور بر آورد
قاسمی در سلم السماوات و دیوان اشعار همه جا فضل و هنر و ذوق خویش بر ملا
ساخته و خواننده اثر را همپای خود به دیدار نشانه‌های معرفت و بدایع خلقت در در و
دیوار وجود می‌برد؛ پس همان بهتر که زبان خامه از نگارش خاموش باشد و جوینده به
تماشا پردازد.

۲. نمونه‌ای از آنچه در تذکرها درباره کازرونی و آثار او آورده‌اند

۱. کاشانی در خلاصه الأشعار در خاتمه اصل نهم آن می‌نویسد: «شیخ ابوالقاسم از
شیخ زادگان کازرون است، نبیره شیخ نصر البیان و پسر شیخ ابو حامد است که نزد جمیع
طوائف از موافق و مخالف سخنانش مسموع است، سالهای دراز در اردوی خاقان جنت
مکان^۱ به نشر فواید علمی اشتغال داشت، و در میان علما و مفسرین عِلْم اعلیّت
می‌افراشت. اما مخدوم زاده مشارالیه فاضل دوران و یگانه زمان خود است، و در فنون
علوم، خصوصاً تفسیر و معانی بیان، سرآمد فضلالی دوران. مدتها در دار الموحّدين
شیراز نزد افاضلی آنجا، خصوصاً ملا میرزا جان، به طلب علم مشغولی نموده و اکثر
متداولات فنون معقول بر آن قدوة علما گذرانیده، و الحق، مهارتش در اکثر فنون معقول و
منقول به جایی رسیده که هیچش در نمی‌ماند. در شهر سنه اثنی و تسعين و تسع مائه
(۹۹۲) به دارالمؤمنین کاشان آمد، و چون این کمینه به صحبتش رسید، بغایت خوش
فهم و درست سلیقه نمود، و قطع نظر از فضایل و کمالات علمی، خلق و تواضع و
همواری و ادبش نه در آن مرتبه است که در شرح و بیان آید؛ و در شعرشناسی نیز درجه
کمال دارد، و گاهی به شعر گفتن مشغولی می‌نماید، و شعر غزل چنین می‌گوید...»^۲
و سپس صاحب خلاصه الأشعار سی بیت از اشعار کازرونی را می‌آورد که در دیوان او

۱. مقصود شاه طهماسب صفوی است.

۲. تذکرة خلاصه الأشعار، برگه ۳۱۲ - ۳۱۳.

نیست. لذا ما در بخش معرفی دوران اسعار کازرونی از آنها یاد می‌کنیم.

۲. شاه حسین، متخلص به بهاری مؤلف تذکره خیر الیاب که معاصر با او است، شرح احوال وی را چنین می‌نگارد: «سیح المحققین و المدققین، ابوالقاسم کازرونی - سلمه الله تعالی و آتاه - از فضایی زمان و دانستند دوران است. اگر چه نام نامی او را از زمره فضلا بر آوردن و در فرقه شعرا ثبت نمودن، حمل بر عدم اطلاع راقم تذکره است بر حالات شریفش، اما آن جناب را از غایت میل به شیوه شاعری و نهایت شوق که بدین فن دارند از این طبقه جدا نمودن ظلمی است که به فرقه شعرا نموده باشیم.

و چون اصل این نسخه تذکره شعراء است، و از این جانب اقوی است، بنابراین اسامی شعرا از نام این فرشته احترام مزین گردیده و در این اوقات در صدد تألیف کتابی درآمده نامش سَلَمُ السَّوَات و فصلی از آن کتاب حالات شعراء است، الحق تصنیف غریبی است و دیگر تصنیفات دارد.

اگر چه اصل آن جناب از کازرون است، اما نشو و نما در شیراز یافته، با محققان و مدققان پیوسته محسورند؛ و هرگاه از بلده کازرون زینت بخش عرصه شیراز شوند، افاضل و اعالی را سروری دست می‌دهد. از اشعار آن زبده فضلا چند بیت به منصفه انهاء و معرض ظهور درآورده تا مستمعان را حلاوت بخش گردد.^۱

۳. در ریاض الشعراء چنین مذکور است: «از افاضل عصر و دانشمندان دهر بود. تقی اوحدی در تذکره خود آورده که: وی را با من نسبت اتحاد و خویشی است. به صحبت او مکرر رسیده‌ام؛ و هم او ذکر کرده است که وی و مولانا محمد صوفی قصاید در مدح یکدیگر گفته‌اند.»^۲

۴. محمد صدیق حسن خان بهادر در تذکره شمع انجمن می‌نویسد: «قاسمی، شیخ ابوالقاسم انصاری کازرونی از فضلاء کامل نصاب و شعراء دقیقه‌یاب بوده، کتاب سَلَمُ السَّوَات تألیف اوست. ناظم تبریزی کوید، بعد از وفات در جسع دیوانش اقدام

نمودم، مجمع دو هزار بیت باشد.^۱

۵. در آتشکده آذر آمده است: «قاسمی، اسمش ابوالقاسم، از شیخ زادگان کازرون

است و خلف شیخ ابوحامد و از تلامذه ملا میرزا جان است. اشعار:

تو قاصد ار نفرستی و نامه‌ای ننویسی

ز جور کردی با من هر آنچه خواست دلت

ز اجزای وجودم هر یکی درد دگر دارد

طیب دردمند از من کدامین درد بردارد»^۲

۶. در تاریخ نظم و نثر فارسی سعید نفیسی آمده است: «ابوالقاسم بن ابوحامد بن نصر

بلیانی انصاری کازرونی، از دانشمندان اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم و از شاگردان

شیخ بهائی و افضل الدین ترکه بوده و به قزوین، تبریز، کاشان، فارس و عراق سفر کرده،

و مؤلف کتاب جامعی است به نام سَلَمُ السَّمَاوَاتِ در حکمت، احوال حکماء، شعراء و

دانشمندان که در ۱۰۰۴ هجری قمری به پایان رسانده است»^۳

۷. شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعة إلى تصانیف الشيعة، نوشته است: «سَلَمُ السَّمَاوَاتِ فِي

تراجم جماعة من الحكماء و الشعراء و أصحاب المقامات، فارسی، للشيخ الفاضل

الحكيم، أبي القاسم بن أبي حامد بن نصر البلياني بن نور البيان الأنصاري الكازروني

الإمامي؛ تلميذ الخواجه أفضل الدين محمد بن حبيب الله العامي المعروف بترکه؛ الذي

كان مرجعاً في بلد عراق العجم و ديار خراسان من ۹۷۰ الى ۹۹۰، كما ترجمه تلميذه في

كتابه هذا؛ و نقل عنه في الروضات، ص ۵۹، و كان من علماء اصفهان في أواخر المائة

العاشرة؛ و أيضاً كان تلميذ المولى وجيه الدين سليمان القاري الفارسي الذي هو تلميذ

الأمير غياث الدين منصور. أوله: فاتحة آغاز و ابتداء و خاتمة انجام و انتهاء تقديم جناب

كبرياء... رأيته في خزانة الميرزا محمد علي الأردوبادي بالنجف. نسب فيه المحاكمات و

رسالة التصديقات إلى القطب الشيرازی. مع أنهما لقطب الدين الرازی. نقل بعض عباراته

۱. شمع انجمن، ص ۳۸۵. ۲. آتشکده آذر، ص ۲۳۲.

۳. تاریخ نظم و نثر، ج ۲، ص ۸۱۳؛ (بخش تکمله) و نیز همان ج ۲، ص ۶۶۶: «شیخ ابوالقاسم کازرونی مردی دانشمند و صوفی مشرب و از شاگردان میرزا جان شیرازی بوده و دیوانی شامل سه هزار بیت شعر ترتیب داده و انواع مختلف شعر

فی ترجمه الخواجه نصیرالدین الطوسی فی الروضات، ص ۶۱۸ بعنوان ابی القاسم بن نصر البیان. مع قوله بأنه كان تلميذ غياث الدين منصور (الذي توفي ۹۴۸)؛ ولعل مراده أن جدّه نصرالبیان كان تلميذ منصور وإلا فلو كان تلميذ أفضل الدين تركه (المتوفى بعد ۹۹۰) وممن ترجمه فی هذا الكتاب المولى جلال الدين الدواني، كما حكى عنه فی الروضات، ص ۱۶۳. قال: كان اجتماع الطلبة فی درسه أكثر من درس المير صدر الدين الدشتكي.^۱

۳. فهرست دانش نامه های فارسی

۱. ترجمه إحصاء العلوم^۲

این اثر مشتمل بر پنج فصل است: ۱. علم زبان و بخشهای آن ۲. علم منطق و بخشهای آن ۳. علوم تعلیمی ۴. علوم طبیعی و الهی ۵. علوم مدنی.

فصل اول: علم زبان در هفت بخش: ۱. علم الفاظ مفرد ۲. علم الفاظ مرکب ۳. علم قوانین الفاظ مفرد ۴. علم قوانین الفاظ مرکب ۵. علم قوانین درست نوشتن ۶. علم قوانین درست خواندن ۷. علم قوانین اشعار.

فصل دوم: علم منطق: ۱. مقولات ۲. عبارات ۳. قیاس ۴. برهان ۵. جدل ۶. مغالطه ۷. خطابه ۸. شعر.

فصل سوم: علوم تعلیمی در هفت بخش: ۱. علم عدد علمی و نظری ۲. علم هندسه علمی و نظری ۳. علم مناظر ۴. علم نجوم ۵. علم موسیقی علمی و نظری ۶. علم اثقال ۷. علم حیل.

فصل چهارم: علم طبیعی و علم الهی در هشت بخش است: ۱. سماع طبیعی ۲. سماء و عالم ۳. کون و فساد ۴. آثار علوی ۵. اجسام مرکبه و اجسام متشابهة الأجزاء و مختلف الاجزاء ۶. معادن ۷. نبات ۸. حیوان و نفس.

۱. الذریعة، ج ۱۲، ص ۲۲۱.

۲. تألیف ابو نصر محمد بن محمد فارابی (۲۶۰ - ۳۲۹ ق)، به اهتمام حسین خدیو جم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴، در ۱۳۲ صفحه.

علم الهی در سه بخش: ۱. موجودات و عوارض آنها ۲. مبادی براهین در علوم نظری جزئی ۳. موجوداتی که مجرد از جسمیت هستند.

علم مدنی و علم فقه و علم کلام: ۱. علم مدنی: بحث از افعال آزادی و ملکات و اخلاق؛ لزوم حکومتی که افعال و سُنن و عادات و ملکات و اخلاق در پرتو آن رواج یابد و اقسام حکومت و مدینه فاضله و اَمّت فاضله و ریاست جاهله و فاضله؛ و سیاست و ارتباط حکمت نظری و حکمت عملی ۲. علم فقه: اجتهاد در فهم شریعت و دانستن احکام افعال مردم. ۳. علم کلام: معرفت به اصول عقاید و نظریات متکلمان و جلوگیری از مغالطه مخاصسان و هدایت مردمان به حق و عقاید درست.

۲. دانش نامهٔ علایی:

تصنیف شیخ رئیس، ابوعلی حسین بن عبدالله، معروف به ابن سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق)، مشتمل بر: ۱. علم منطق ۲. علم برین (حکمت الهی) ۳. علم زیرین (حکمت طبیعی)، به قلم ابن سینا و بقیه به قلم شاگردش ابن سینا ابو عبید جوزجانی است که پس از مرگ استاد از دیگر کتابهای ابن سینا و آثار دیگران التقاط و تلخیص و ترجمه کرده است ۴. هندسه ۵. هیأت ۶. موسیقی.^۱

الف. منطق: ۱. غرض و فایدهٔ منطق ۲. لفظ مفرد و معنی آن ۳. لفظ کلی و جزوی ۴. کلی ذاتی و عرضی ۵. جنس و نوع و فصل و خاصه و عرض ۶. حد و رسم ۷. اسم و فعل و حرف ۸. قضیه ۹. قسمت قضیه، حملی و شرطی ۱۰. قضیهٔ حملی، ایجاب، سلب، کلیت، جزویت، موجبه، سالبه، مهمله، محصوره ۱۱. قضیهٔ شرطی متصل و منفصلی، مقدم و تالی ۱۲. احکام نقیض ۱۳. حال عکس ۱۴. شناختن قیاس ۱۵. قیاس اقترانی

۱. رسالهٔ منطق و رسالهٔ الهیات نخست به وسیلهٔ سید احمد خراسانی تصحیح و در ۱۳۱۵ توسط شرکت مطبوعات چاپ شده است. بار دوم، به تصحیح سید محمد مشکات و محمد معین، (رسالهٔ طبیعیات به تصحیح سید محمد مشکات، و رسالهٔ الهیات به تصحیح محمد معین)، در سال ۱۳۳۴ از سوی انجمن آثار ملی منتشر گردید.
رسالهٔ موسیقی نیز به کوشش سید تقی بینش تصحیح و توسط مرکز نشر دانشگاهی در سال ۱۳۷۱، در مجموعهٔ سه رسالهٔ فارسی به چاپ رسید. اما رسالهٔ هندسه و رسالهٔ هیأت هنوز به صورت خطی است. ر. ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، تهران چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۳۳.

۱۶. قیاسهای شکل اول ۱۷. قیاسهای شکل دوم ۱۸. قیاسهای شکل سوم ۱۹. قیاسهای استثنائی از مَتَصَلَّات ۲۰. قیاسهای استثنائی از مَنفَصَلات ۲۱. قیاسهای مرکب ۲۲. قیاس خلف ۲۳. استقراء ۲۴. مثال ۲۵. دلیل به غایب از شاهد ۲۶. صورت و مادَّة قیاس. ۲۷. مَقَدِّمات قیاس ۲۸. جایگاه مَقَدِّمات قیاس ۲۹. برهان ۳۰. مسائل علمهای برهانی ۳۱. ذاتی در مَقَدِّمات برهانی ۳۲. مبادی برهان ۳۳. قیاسهای برهانی ۳۴. مطالب علمی ۳۵. وصیت برای ایمنی از مغالطات.

ب. طَبِعیات: ۱. علم زیرین و علم طبیعی ۲. جنبش و طبیعت ۳. جنبش از کدام باب بود ۴. جنبش اندر کمیت ۵. جنبش چندگونه بود ۶. سخن اندر حدیث جای ۷. بُعد جایگاه نیست ۸. نیستی خلا ۹. در خلا جنبش نبود ۱۰. نشانه طبیعی بر نیستی خلا ۱۱. جایگاه چیست ۱۲. گرمی و سردی ۱۳. چندی جسمهای بسیط ۱۴. هر جسمی را جایگاه و شکلی بود طبیعی ۱۵. جایگاه جسمهای بسیط و یکی ای عالم تنومند، ۱۶. خلاف اندرین باب ۱۷. مُحالی قول پیشین ۱۸. مُحالی قول دوم ۱۹. مُحالی قول سوم ۲۰. شرح حال تأثیر روشن اندر برابر خرویشتن ۲۱. گشتن چهار عناصر یک به دیگر ۲۲. صورت چهار عناصر و فرق میان وی و میان کیفیت عرضی ۲۳. سخن اندر مزاج ۲۴. طبیعتهای عناصر ۲۵. فعل آسمان اندر خشک و تر ۲۶. پوششهای پروردهای که از بخار آید اندر هوا ۲۷. پوششها که از دود آید اندر هوا ۲۸. پوشش گوه‌های معدنی ۲۹. نفس نباتی ۳۰. نفس حیوانی ۳۱. لمس و ذوق و شَم و سَمع ۳۲. باطلی مذهب اندر دیدار ۳۳. مذهب ارسطو اندر دیدار ۳۴. محسوسات مشترک ۳۵. حواس باطن ۳۶. نفس و قوتهای آن ۳۷. نفس سردمی ۳۸. عقل و صورتهای معقول ۳۹. مرتبت‌های عقلی ۴۰. فعل عقلی نه به آلتی است جسمانی ۴۱. پذیرای معقولات، جسم نیست. ۴۲. بیزاری فعل عقل از آلت ۴۳. نداء نفس و قوت باقیش ۴۴. عقل فَعَال ۴۵. سبب خواب ۴۶. سبب خواب دیدن و آن درستیش ۴۷. پیوند جان مردم به عالم غیب ۴۸. صورتها که دیده آید و به حس بدر یافته که ایشان را وجود نبود. ۴۹. اصل مُعْجَرات و کرامات ۵۰. نفسهای قوی ۵۱. نفسی قدسی که پیغامبران را بود.